

גבורת יואב: לאופיו של סיפור הגבורה העברי בימי הביניים.
ידע עם, יט (תשל"ט), עמ' 17-27.

מעשה בירושלמי

(דיהון בר שלמון ובת אשמדאי)

[א]

מעשה היה באדם אחד סוחר שלא היה לו אלא בן אחד, ולימדו תורה ומשנה ותלמוד שיתא סדרי*. ונתן לו אשה, והוליד בנים בחייו. וביום מותו קיבץ זקני עירו ואמר להם: דעו שיש לי נכסים רבים, ויש לאשתי עלי כתובה של מאה סלעין כסף כמו שכתוב בשטר כתובתה. וכל השאר יהיו לבני, אם ישמור מצוותי שאני מצווה אותו בפניכם. ואם יעבור על צוואתי, הנני מקדיש מעכשיו כל נכסי לשמים ולא יהא מהם לבני כלום. מיד קרא לבנו ויצווהו בפני זקני עירו, שלא ילך בים לעולם כל ימי חייו. ואמר לו: בני, הוזה יודע, כי כל נכסי ומה שיש לי הרווחתי במהלכים שעשיתי בים; וכמה מאורעות וכמה ניסיונות עברו עלי בים. בבקשה ממך, שלא תסכן בעצמך כדי להרוויח נכסים בים, כי אני מניח לך נכסים לרוב, שאם אפילו לעולם לא תרצה להרוויח, יספיקו לך ולבניך כל ימי היותכם על האדמה והנני חפץ שתישבע לי בספר התורה, שלא תעבור רצוני ומצוותי בזה לעולם. ואם תעבור מצוותי זו, הנני מקדיש כל נכסי לשמים, בפני אלו

* שישה סדרים.

הנכבדים, שלא תוכל ליהנות מהם. ונשבע לו הבן על הדבר הזה בפני הקהל וזקני העיר, שלא יפרוש לים לעולם.

לימים נפטר הזקן הסוחר והלך לבית עולמו, והבן עמד בביתו ושמר מצוות אביו. ולסוף שנה או שנתיים באה ספינה אחת לנמלה של אותה העיר, והיתה אותה ספינה טעונה כסף וזהב ומרגליות. וכשיצאו אנשי אותה ספינה לִיבְּשָׁה, שאלו על אותו הסוחר אם הוא בחיים. ואמרו להם אנשי העיר: כבר מת ונשאר בנו במקומו עשיר גדול ותלמיד חכם. אמרו אנשי הספינה: בבקשה מכם, הביאוהו לכאן או הראונו ביתו. הראו להם ביתו ושאלו בשלומו ואמרו לו: אתה הוא בנו של פלוני הסוחר הגדול שהיה רגיל לפרוש לים ושהיה הולך בסחורה רבה לסוף העולם? אמר להם: אני הוא בנו. אמרו לו: אם כן אמור לנו, מה ציווה אביך, שהיה לו בעבר הים מנכסים ופיקדונות, כשנפטר מן העולם? אמר להם: לא כתב בצוואתו, שיש לו כלום בעבר הים, רק השביעני אבי וציווני, שלא אפרוש לים לעולם. אמרו לו: כיוון שלא הגיד לך אביך על מה שהפקיד או על מה שהניח מעבר לים, לא מת בדעתו; כי ידוע תדע, שכל הספינה שבאנו בה מלאה כסף וזהב ומרגליות, הכל משל אביך שהפקיד לנו. ועם היות שמת אביך, לא נכפור אנחנו בפיקדונו מלתת אותו לך, אף על פי שלא ציווה לך; כי אנשים נאמנים אנחנו ויראת השם עלינו, ואין אנו חומדים ממונך, כי יש-לנו-כל, תהילה לאל. ועתה בוא עם עבדיך אלה וקח כל מה שיש בספינה, שהכל שלך.

כששמע בן הסוחר כך, שמח מאוד בלבו והלך עמהם והביא כל אותו ממון לביתו, והכניס אנשי הספינה לביתו

ועמדו עמו במשתאות ובשמחות. ויהי ממחרת אמרו לו אנשי הספינה: יודעים היינו את אביך שהיה איש חכם ונבון. על כן נראה לנו, שלא היה בדעתו כשמת, מאחר שהשביעך שלא תפרוש לים. ובאמת תדע, שאין ממש באותה שבועה, כי היו לאביך נכסים רבים בעבר הים, יותר עשר פעמים ממה שהבאנו לך ואיך היה משביעך שתאבד כל אותם נכסים? אלא שהיה מטורף בדעתו. ואם תשמע אותנו, קח רשות מהחכמים ובוא עמנו; ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהן ממון גדול, ותביא עמך כל הממון שהניח אביך בארצנו ובמקומנו. ענה להם: אני נשבעתי לאבי, שלא אכנס בים לעולם, ולא אעבור על שבועתי ולא על מצוותי. כי אבי השביעני בדעתו, ומה שלא הודיעני על אותם הפיקדונות ועל כל אותו ממון שהניח שם, נתכוון בדבר, כדי שלא אסכן עצמי, ולפיכך לא רצה לגלות לי הדבר. וכיוון שֶׁפָּן הוא, אשמור מצוותו ושבועתי שנשבעתי לו. אמרו לו: וכי היה אוהב אותך יותר מגופו, שסיכן עצמו כמה פעמים? אין הדבר כך, כמו שאתה אומר, אלא שהיה מטורף בדעתו, ולכן אין במצוותו ממש; כי לא בדעת היה מדבר, ובלי דעת השביעך. לכן טוב לך לשאול היתר לשבועתך בטענה זו. סוף דבר היה, שהכבידו עליו דבריהם, עד שהוציאוהו מדעתו והסכים ללכת עמהם כדי להביא הממון. מה עשה? קנה סחורות ונכנס עמהם בספינה, והלכו להם יחד. ומיד כשהפליגה ספינתם בים הגדול, מאחר שהוא חילל את שבועתו ועבר מצוות אביו, הטיל ה' רוח סערה על הים, והספינה נשברה; וטבעו כל האנשים שהיו בה, על שנתנו לו העצה לעבור שבועתו ומצוות אביו. ורמז הקדוש ברוך הוא לְשָׂר של ים והשליך את האיש ההוא אל היבשה

עירום ויחף לסוף העולם, במקום שלא היה שם מושב בני אדם, כדי שיסבול דינו על חטאיו. וכשבא אל היבשה וראה את עצמו עירום ויחף, הכיר שהשם רגז עליו, וכי בא יום אידו. ונשא עיניו למרום והצדיק עליו את הדין.

והחל ללכת על שפת הים, אולי ימצא עיר מושב או ימצא מה יאכל ובמה יתכסה, כי עירום היה כאשר יצא מבטן אמו. ואחר שהלך מהלך יום אחד, מצא אילן אחד שהיו ענפיו נוטים על שפת הים. וחשב בלבו אילן זה ודאי נטעוהו בני אדם. הלך למצוא את שורשיו ולא מצאם. בינתיים חשך לו. מה עשה? התכסה בענפי האילן הדקים ובעלים כדי שיגנו עליו מקרח הלילה. חצות הלילה שמע קול ארי נוהם. וכשראהו הולך וקרוב אליו פחד לנפשו מאוד, פן יטרפנו הארי על שלא שמר מצוות אביו ועל שעבר שבועתו. והרים קולו בבכי והתפלל להשם שיצילהו, ושיאריך אפו ולא ייפרע ממנו להמיתו במיתה משונה. מה עשה? אחז בענפי האילן ועלה למעלה בסִנְסְנִיּוֹ; וכשבא הארי, לא מצאו וחזר לאחוריו.

האיש נתן הודאה לשם יתברך, שהצילו מיד הארי, וחשב בלבו, לעלות עוד באותו אילן, אולי ימצא בו דבר לאכול, כי היה רעב מאוד. וכשעלה באילן, מצא עוף גדול שמו קיפופא. וכשראהו פתח את פיו לאֶכְלוֹ. רצה האיש לברוח, ונתן השם רוח חוכמה בלבו, ועלה ורכב על העוף ההוא. כיוון שרכב עליו, נפל פחדו על אותו הקיפופא ולא נע ממקומו כל הלילה. והאיש היה ירא מאוד ממנו והיה אווז בשתי ידיו בנוצתו ולא היה יכול לרדת מעליו; וגם הקיפופא היה ירא, יען כי לא היה יודע, מי היה הרוכב עליו. וכשעלה עמוד השחר, הביט הקיפופא וראה את האיש, הוסיף לירוא מפניו; ויעף בַּחֲמָה ופחד כל היום עד לעת

ערב. והעביר את האיש את הים ונשאו עד מקום אחד בסוף העולם. והאיש כשהיה רואה את הים תחתיו היה ירא מאוד והיה מתפלל לה' שיצילו. לעת ערב עבר אותו קיפופא על מדינה אחת ונתקרב לארץ. ושמע האיש ההוא קול נערים שהיו קוראים בסדר "ואלה המשפטים": "כי תקנה עבד עברי...". וכששמע כך, אמר בלבו: בוודאי יש במדינה זו יהודים; אשליך עצמי לשם, ואם לא ירחמו עלי אם אנצל, אמכור עצמי לעבד להם. השליך עצמו ארצה ונפל ליד שער בית הכנסת של אותה עיר. והקיפופא עף לדרכו.

והאיש בנפלו לא יכול לקום כשתי שעות, כי כמעט נתרסק מכוח הנפילה וגם היה חלוש שלא אכל שני ימים. לסוף קם על רגליו והלך עד בית הכנסת ומצאו סגור. צעק ואמר: פתחו לי שערי צדק. יצא נער אליו ואמר לו: מי אתה? אמר לו: עברי אנוכי ואת ה' אני ירא. הלך הנער אצל רבו וציווהו לפתוח לו הדלת. וכשראוהו עירום הגיד להם את כל אשר קרהו מראש ועד סוף. ענה לו הרב ההוא: כל מה שאירע לך, הכל נקל ממה שאתה עתיד לסבול כשבאת לכאן. אמר לו האיש: וכי אינכם יהודים? ידעתי שבני ישראל רחמנים בני רחמנים הם, כל שכן שירחמו על איש עני כמוני עירום ויחף?! אמר לו הרב: אל תרבה דברים, כי אינך יכול להינצל מן המוות.

ענה לו האיש: למה, אדוני, תאמר כדברים האלה? אמר לו: מפני שהעיר הזאת אינה של בני אדם אלא עיר של שדים ושדות; והנערים האלה אשר אני מקריא להם בני שדים הם. ועתה יתקבצו כרגע להתפלל, וכשיראו אותך ימיתוך. כששמע האיש ההוא כך, נבהל ונפל על פניו לנשק רגלי אותו הרב ובכה ויתחנן לו לתת לו עצה ולעזור

אין זה כי אם בן מוות; אמר להם הרב: כבר קיבל עונשו ברוב צרות רעות שעברו עליו, והוא בן תורה וראוי שתגן עליו תורתו; שאם היה חייב מיתה, לא היה ה' מצילו מן הים ומן הארי ומן הקיפופא ומכמה צרות. ענו לו השדים: כל שכן שהוא בן מוות, שהוא בן תורה ולא שמר מצוות אביו, וגם עבר על שבועתו, והשגגות נעשו לו כזדונות; וה' לא הצילו מכל מה שעבר עליו, אלא כדי שימות בידינו מיתה משונה. אמר להם הרב: אין ראוי שתמיתוהו אתם אלא בדין תורה, מאחר שהוא בן תורה. ועתה שמעו לקולי: יכריז החזן, שלא יזיקנו שום שד עד אחר התפילה, ונביא אותו לפני אשמדאי המלך, והוא ידין אותו, אם למוות אם לחיים. ענו כולם ואמרו: טוב הדבר אשר דיברת. מיד ציוו לחזן הכנסת להכריז שלא יזיקנו שום שד, עד שידין אותו אשמדאי מלך השדים.

ואחר שהתפללו, הביאוהו לפני אשמדאי ואמרו לו: אדוננו המלך, האיש הזה הוא בינינו, מפני שחטא לשם יתברך, שעבר על שבועתו ולא שמר מצוות אביו; והנה אירע לו כך וכך, ואנחנו לא רצינו להמיתו, עד שתדינהו אתה, מפני שהוא בן תורה. וכששמע המלך כך, קרא לבית דינו ואמר להם: הנה זה האיש שעשה כך וכך וקרה לו כך וכך, דינו לבוקר משפט, ופשפשו בדינו, כי הוא בן תורה. לכן תדינהו בדין תורת משה. הלכו הדיינים ופשפשו בדינו ודנוהו למוות, מפני שכתוב בתורה: "ארור מקלה אביו ואמו"; וזה הקלה כבוד אביו ומצוותו, וכיוון שהוא ארור, וארור הוא בן מוות. ועוד כי זה עבר שבועתו, שכתוב: "כי לא ינקה ה' את אשר יישא את שמו לשווא". הלכו לפני המלך אשמדאי וסיפרו לו, איך חייבוהו למיתה מפני הטעמים הנזכרים. אמר להם אשמדאי: המתינו בדין

לו שלא ימות. כי הוא איש יודע ספר וירא ה', והוא חטא בעצת אותם האנשים שהטעוהו לעבור מצוות אביו וחילל שבועתו. וכששמע אותו הרב את דבריו, נכמרו רחמיו עליו ואמר לו: כיוון שאתה בן תורה ויודע ספר, ואתה מתחרט על מה שעשית, ראוי לחוס עליך. אטרח בעבורך אם אוכל להצילך.

מה עשה הרב? הביאו לביתו והאכילהו והשקהו; ולן בביתו בלילה ההוא, ולא הוגישו בו השדים כל אותו הלילה. למחר בהשכמה אמר לו אותו הרב: בוא עמי לבית הכנסת ושים עצמך תחת כנפי מעילי ואל תדבר, עד שאדבר בענייניך. הוליכו לבית הכנסת ועמד תחת כנפות אותו הרב. וכשעלה עמוד השחר, באו השדים לבית הכנסת כלפידי אש, ושמע קול רעמים מרעישים העולם וקול זוועות. והאיש ההוא עמד מרעיד ולא נשאר בו רוח מרוב פחדו ויראתו. ושמע שהתחילו לומר פסוקי דזמרא, כאילו היו בני ישראל. והיה עומד שד אחד קרוב להרב ואמר לחברו: ריח בן אדם אני מריח. עד שנשמע הקול ביניהם ואמרו: הנה הוא עומד בצד הרב. וכולם נהגו כבוד בהרב; ולא קרבו אל האיש, מאחר שהוא יושב בצל כנפיו של הרב. וכשראה הרב, שהשדים הרגישו באיש ההוא שם, מיד כשהשלימו פסוקי דזמרא אמר לחזן: אל תתפלל, עד שאדבר דברי. ומיד אמרו לו השדים: רבנו, דבר דבריך אל עבדיך ונשמע.

אמר להם: אני מבקש מכם שלא תזיקו לאיש הזה, כיוון שנכנס בצל קורת. אמרו לו: ומה טיבו של ילוד אשה זה בינינו, ומי הביאו לכאן? סיפר להם הרב כל מה שאירע לאיש ההוא מראש ועד סוף. אמרו לו: ואיך נחיה אדם רשע כזה שעבר על מצוות אביו ועל שבועת השם?

שה' המית בים האנשים ההם ואותו הציל. וכששמע הבית דין כך, פטרוהו בדין. אחרי כן לקחו אשמדאי והביאו לביתו, ושם בנו לפניו, ללמדו תורה וכל מה שהיה יודע. ועשה לו כבוד גדול. ולסוף שלוש שנים ידע בן אשמדאי כל מה שלימדו האיש ההוא וכל מה שהיה יודע.

[ב]

לימים מרדה מדינה אחת באשמדאי המלך. וקיבץ חילותיו להילחם על אותה מדינה. ומינה את האיש ההוא על ביתו ועל כל אשר לו ומסר לו מפתחות כל בית גנזיו; וציווה לכל אנשי ביתו שלא יעשו דבר זולתי אשר יצוום האיש ההוא. והראה אשמדאי לאיש ההוא כל בית גנזיו, והראהו בית אחד שלא היה לו מפתח. ואמר לו אשמדאי: בכל גנזיי תהיה לך רשות להיכנס, חוץ מבית זה.

הלך אשמדאי לצור על העיר ההיא. ויהי היום, היה עובר האיש על אותו פתח שציווהו אשמדאי שלא ייכנס בו. אמר בלבו: מה יש בבית הזה שציווני המלך שלא אכנס בו? הלך עד הפתח והציץ וראה בת אשמדאי שהיתה יושבת בקתדרא של זהב, ועמה בתולות רבות מרקדות ושמחות לפניו; והיא היתה יפת תואר ויפת מראה מאוד. וכשראתה אותו, אמרה לו: בוא והיכנס לכאן! נכנס אצלה ועמד לפניו. אמרה לו: אדם טיפש, איך עברת על מצוות המלך אשמדאי אבי? ועוד מה אתה מבקש בין הנשים? חדע באמת, שהיום תמות, שכבר ידע אבי שאתה נכנסת לבית זה, והנה הוא בא וחרבו שלופה בידו ויהרגך!

וכששמע האיש זאת, נפל לרגליה ונשקן, ויבך ויתחנן לה שתצילו מיד אביה שלא ימיתנו, שלא נכנס לשם זנות

ולינו עליו, שכן כתוב: "ושפטו העדה... והצילו העדה". אמרו לו: כן נעשה, אדוננו, כאשר דיברת; כי אתה אדוננו ועליך עינינו.

אמר להם המלך: ילך עמי האיש הלילה הזה, כדי שלא ימיתוהו עד שיתברר הדין. וכן עשה. באותה שעה שאל לו אשמדאי, אם קרא ושנה, וציווה להביא לפניו ספרי תורה נביאים וכתובים וסדרי משנה ותלמוד. ובדק אותו ומצאו חכם בכל עניין. וכשראה אשמדאי כך, אמר לו: עתה ידעתי, כי איש חכם אתה, וגם מצאת חן בעיניי; הישבע לי שתלמד לבני מה שאתה יודע, ואני אצילך מיד השדים; כי ידעתי שהסכימו בדיןך להרגך. נשבע לו בכך. אמר לו המלך: בוא ואלמדך טענות שתטעון ביום מחר. כי אמרו, כי איש מוות אתה, ואתה תענה להם, כי אתה דיין גדול וחכם ושאתה חפץ לראות הדין ולבדוק בטענות. והם יבואו לפני, ואני אצילך מידם.

למחר בא בית דין לפני המלך אשמדאי ואמרו לו: לא מצאנו לו שום זכות. ענה האיש להם: אני דיין גדול יותר מכם, אני רוצה לפשפש בדיני. אמרו לו: ראוי לעשות כדבריך. נתייעצו ביניהם ואמרו: אין לנו טוב אלא להביאו לפני המלך אשמדאי, שהוא לומד תמיד בישיבה של מעלה, ואחרי כן יורד והוא לומד בישיבה של מטה; ולכן הוא בקי בדינין מן השמים ומן הארץ. הלכו ושאלו לאשמדאי, מה יאמר בדינו. אמר להם: אין לאיש הזה משפט מוות, כי כל מה שעשה לא במרד ולא במעל ולא בזדון; אלא שאותם האנשים הסיתוהו והטעוהו בדבריהם, ואנוס רחמנא פטריה*. ואתם יכולים לדעת, כי כן הוא

* את האנוס, הרחמן, פטר (מעונש).

בלבך שאנוכי שדה ושאתה בן אדם; שכל דבר תמצא בי בדמות אשה, איני חסרה כלום. אמנם היזהר, שלא תבוא אלי, אם אין אתה חפץ בי. אמר לה: גם אני אוהב אותך ככבת עיני ולא אעזוב אותך לעולם. אמרה לו: הישבע לי בדבר הזה! ונשבע לה וכתב השבועה בשטר וחתם עליו. אחרי כן בא אליה והוליד ממנה בן; ומל אותו לשמונה ימים כדין תורה. וקרא את שמו שלמה על שם המלך שלמה. וישב האיש ההוא בארץ ההיא שנתיים ימים.

ויהי היום והאיש היה מצחק עם בנו שלמה, והיתה אשתו בת אשמדאי שם ויֵאנח האיש. אמרה לו אשתו: למה תיאנח? אמר לה: על פְּנֵי שהנחתי בארצי ועל אשתי נאנחתי. אמרה לו: ומה אתה חסר? אין אנוכי יפה בעיניך או אתה חסר ממון או כבוד? הגידה לי ואמלא רצונך. אמר לה: איני חסר כלום, אלא כשאני רואה בני שלמה, אני זוכר שאר הבנים. אמרה לו: הלא אמרתי לך, שאם לא היתה אהבתי חקוקה בלבך, שלא תיקחני לאשה, ועתה אתה נאנח על אשתך הראשונה וזוכר אותה! אל תעשה כן פעם אחרת! אמר לה: אני אֶשְׁמֵר מזה.

לימים חזר האיש ההוא להיאנח. אמרה לו: עד מתי לא תמנע עצמך מהיות נאנח על אשתך הראשונה ועל בניה? כיוון שהוא כן, אני אביאך אל אשתך ואל בניך הראשונים. אבל תן לי זמן, עד מתי יהיה מהלכך ומתי תשוב. אמר לה: את תקבעי לי זמן. אמרה לו: אנוכי אתן לך שנה אחת שתלך ותשוב אלי. אמר לה: כן אעשה כדבריך. ונשבע לה על כך וכתב השבועה וחתם בה ונתן בידה. והיא שמרה כל השטרות של השבועות שנשבע לה להיותם לה לעדות.

מה עשתה? זימנה כל עבדיה ועשתה משתה גדול.

ולא נתכוון לדבר רע. וכשראתה בת אשמדאי כך, אמרה לו: מאחר שאתה בן תורה, הענווה שיש בך תצילך היום. ועתה צא מן הבית הזה, וכשיבוא אבי ויאמר לך: על מה עברת על מצוותי ונכנסת אצל בתי? וירצה להרוג אותך — אמור לו: אדוני, לא נכנסתי אלא מפני שאני אוהב את בתך מאוד, ואני שואל ממך שתיתנה לי לאשה! ויודעת אנוכי, שייטבו דבריך לפניו וייתן אותי לך. כי מן היום שאתה עמנו נתן עיניו בך לתתי לך, מפני שאתה בן תורה; אלא שאין דרך ארץ שהאשה תובעת האיש, וגנאי יהיה למלך כמוהו לשאול שתיקח בתו.

כששמע האיש ההוא דבריה, שמח בלבו. ואף יצוא יצא מן הבית והנה אשמדאי בא, וחרבו שלופה בידו, ואמר לו: למה עברת על מצוותי? עתה בא יומך שאשיב לך גמול על כל מה שעשית. אמר לו: אדוני, לא נכנסתי אלא מרוב חשקי בבתך; בבקשה ממך, תננה לי לאשה, כי ישרה בעיניי מאוד. כששמע זאת אשמדאי שמח מאוד ואמר לו: ברצון אתננה לך; רק המתן לי עד שובי מהמלחמה. ואמר לו: מעתה אני נותן לך רשות להיכנס בבית שְׁפֹתֵי בו ולשחק עמה כרצונך.

מיד חזר אשמדאי ולכד אותה מדינה והחריב אותה. ואחרי כן אמר לחילותיו: בואו עמי לנישואי בתי, שאתננה לאיש אחד חכם גדול ובן תורה. מה עשו? כינסו כל העופות והחיות שמצאו במדבר, עד אין מספר, והביאו הכל למשתה. ונתן המלך אשמדאי הון רב ועצום לאיש ההוא, וכתבו הכתובה, וחתם החתן הכתובה, וכל גדולי המלך עמו. ועשה המלך להם משתה גדול כיד המלך. לעת ערב מסר אשמדאי את בתו לאיש ההוא כדרך כל הארץ. ונכנסו שניהם לחדר, ואמרה לו בת המלך: אל תחשוב

ואחר שאכלו ושתו, אמרה להם: אדוני בעלי זה נתאווה לראות אשתו הראשונה ובניו שיש לו במקום פלוני, ועתה מי הוא זה אשר יש בו כוח להביאו לשם? ענה אחד ואמר: אני אוליכנו בעשרים שנה. ענה אחר ואמר: ואני בעשר. ענה אחר ואמר: ואני בשנה. ענה אחר, שהיה בסוף השולחן, שהיה סומא בעינו אחת וגיבן, ואמר: אני אוליכנו לשם ביום אחד. אמרה לו: כך אנוכי בוחרת; אמנם היזהר בו שלא תזיקנו ואל תעש לו מאומה והוליכהו בנחת, כי הוא אדוניך והוא בן תורה ואין בו כוח לסבול דבר רע. אמר לה: אני אעשה כדבריך. אמרה לבעלה בסתר: אדוני, היזהר פן תכעיס את זה, כי הוא בעל חֲמָה, כי מרוב רגזנותו נעשה סומא. אמר לה: לא אכעיסנו בדבר. אמרה לו: לך לשלום, רק היזהר בשבועתך!

מה עשה אותו הסומא והגיבן? הרכיבו על כתפיו והביאו אל עירו והניחו חוץ לעיר בראש הגשר בשלום. ויהי כעלות השחר נעשה אותו שד בדמות אדם ונכנסו שניהם בעיר. פגעו בגוי אחד שהיה מכירו ואמר לו: אתה הוא פלוני בן פלוני שהלכת לעבר הים וטבעה הספינה? אמר לו: אני הוא. אמר לו הגוי: אלך וארוץ ואבשר לאשתך שיושבת כאלמנה זה כמה שנים ולקרוביך. הלך ובישרם ושמתו שמחה רבה. ויצאו לקראתו בחדווה רבה כל קרוביו ומיודעיו. ושאלו אותו אודות התלאה אשר מצאתהו בדרך. וסיפר להם כל אשר קרהו מראש ועד סוף, עד היום ההוא ויצילהו ה' ונכנס לביתו, ואותו השד הגיבן עמו בדמות אדם. ונשק לאשתו ולבניו בפניו, ועשה משתה לכל אוהביו וקרוביו ומיודעיו.

אחר שאכלו ושתו, אמר האיש לאותו השד הגיבן

שהביאהו לשם במצוות בת אשמדאי: למה אתה סומא באחת מעיניך? ענה לו: פסוק כתוב בתורה: "שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו", ולמה אתה מלבין פניי ברבים? הלא אמרו חכמיכם: המלבין פני חברו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא. עוד שב אותו האיש להכעיסו לומר לו: מפני מה אתה גיבן? אמר לו: "ככלב שב על קיאו כסיל שונה באיוולתו". ועם כל זה אספר לך האמת, כשאתה שואל על מה אני סומא, מפני שאני כעסן; יום אחד נתקוטטתי עם חברי והכניי חברי בסכין וסימא את עיני. ומה ששאלת, מפני מה אני גיבן — לך ואמור לאומן שעשאני! אמר לו: נענית לך, מחול לי. אמר לו: לעולם לא אמחול על עלבוני. אמר האיש לאנשי ביתו: תנו לו לשתות. ענה לו: לעולם לא אוכל ולא אשתה משלך; אבל צו לברך ברכת המזון, ואלכה ואשובה אל מקומי.

ואחר שבירכו ברכת המזון, אמר לו: מה אתה רוצה להודיע לגברתי אשתך? אמר לו: לך ואמור לה שלא אשוב אליה לעולם, שהיא אינה אשתי ואני איני בעלה. אמר לו: אל תאמר כן ואל תעבור על שבועתך! אמר לו: איני חושש משום שבועה שנשבעתי לה. והביא אשתו הראשונה לפניו ונישקה וחיבקה לפניו ואמר לו: זו היא אשתי, שהיא אשה ואני איש, וגברתך שדה; ולכן אמור לה, שלא אשוב אליה לעולם.

כשראה כך, יצא משם וחזר לאדונתו מלא חֲמָה, וכשראתה אותו, שאלה אותו: מה אמר לך אדוני בעלי? ענה ואמר לה: את שואלת על איש שאינו אוהב אותך; אלא מואס בכך ואומר שלא ישוב אלייך לעולם, שאין את אשתו והוא אינו בעלך. וסיפר לה כל המעשה שקרה אותו עם בעלה. אמרה לו: אין אנוכי מאמינה לך ולא לדבריך.

כששמעה זאת, הלכה והגידה לאביה ושאלה ממנו עצה, מה לעשות. אמר לה אביה: אני אאסוף ויילווני ואלך אליו; אם ירצה לבוא, טוב, ואם לאו, אהרוג ואהרוג כל אנשי עירו. אמרה לו: חלילה לך, אדוני, ללכת אתה אצלו, אלא שלח עמי ממשרתיך את אשר ייטב בעיניך, ואנוכי אלך אצלו; אולי יישא פניי לשוב עמי. וכן עשה; שלח עמה חילות והלכו עמה עד מקומו; וגם בנה שלמה הלך עמה. והיה בלילה כשהגיעו לשם, והחילות שלה רצו להיכנס בעיר להרוג אותו ואת אנשי מקומו, לא הניחה אותם להיכנס בעיר. אמרה להם: עתה לילה וכולם ישנים; ואתם יודעים, כי לפני שנתם מפקידים הם נפשותיהם ביד הקדוש ברוך הוא, ולא נוכל להרע להם בעודם ביד ה'. רק זאת נעשה להם ולא נחטא: נמתין להם עד הבוקר, ובבוקר ניכנס לעיר. ואם נמצא שהם עושים כל חפצנו, הרי טוב, ואם לאו, נדע מה נעשה בהם. ענו לה ואמרו: גברתנו, עשי הטוב בעיניך.

אמרה לבנה: שלמה בני, היכנס אל אביך ואמור לו, שאני כאן, ושלא יעבור על שבועתו וישוב עמי. הלך הנער ומצא אביו, שהיה ישן על מיטתו, והקיצו משנתו. עמד האיש מרעיד ואמר לו: מי אתה כי הקיצותני? אמר לו: אני בנך שלמה בן בת אשמדאי המלך. כששמע זאת, קם במורא וחיבקו ונישקו ואמר לו: למה באת לכאן? אמר לו: אמי אשתך באה לכאן בעבורך, שתלך עמה, ושלחה אותי להודיעך שהיא כאן. אמר לו: איני הולך עמה, ולא תהיה עוד אשתי לעולם ולא אני בעלה; שאני בן אדם והיא שדה, ואין הדברים מתאחדים אל נכון זה עם זה. ענה לו בנו: אינך אומר כראוי, חוץ מכבודך, כי כל הימים אשר היית עמנו לא הזיקוך במאומה ולא עשו לך דבר

כי כל מה שאמר לא עשה אלא להרגיזך. שאני יודעת בו, שהוא בן תורה ולא יעבור לעולם על שבועתו, ואנוכי אמתין עד הזמן שנתן לי, ונראה מה יהיה.

המתינה שנה אחת. אז קראה לאותו עבד ואמרה לו: לך והבא לי אדוני בעלי. אמר לה: והלא אמרתי לך בשמו, שאמר לי, שלא ישוב אלייך לעולם. אמרה לו: כשאמר לך אותם דברים, עדיין לא הגיע זמן שבועתו; אבל עתה לך ואמור לו, שהגיע זמן שבועתו, ושישוב אלי. הלך במצוותה. ובא אצל האיש ואמר לו: גברתי שואלת בשלומך ומתרה אותך לשוב אליה, כי הגיע זמן שבועתך. ענה האיש ואמר: לך ואמור לה, שאיני חפץ בשאלת שלומה ולא אשוב אליה לעולם. הלך העבד וחזר לדרכו לאדונתו והגיד לה דברי בעלה.

הלכה היא וסיפרה לאשמדאי אביה כל העניין ושאלה ממנו עצה, מה תעשה בעניין זה. ענה לה אביה: שמא מפני שנתקוטט עם עבדך הסומא אינו רוצה לבוא עמו; ועוד שאינו כבוד לו לבוא עם איש סומא וגיבן. ובכך זאת עשי: שלחי אליו שלוחים נכבדים ויִתְרוּ בו על שבועתו. וכן עשתה. הלכו והתרו בו, ואמר להם: לא אחזור אליה לעולם. אמרו לו: הנך בן תורה, ולמה אתה עובר על שבועתך, שכבר עבר הזמן שנתת לה, ואתה עובר על לאו: "לא תישבעו בשמי לשקר!" ענה להם כבראשונה. הלכו להם השלוחים והחזירו לה את מענהו.

חזרה ושלחה שלוחים רבים ונכבדים מאלה, כי חשבה בלבה, אולי לא ישרו בעיניו אותם השלוחים. הלכו אצלו והתרו בו כמו שעשו הראשונים. וענה להם: אל תרבו תדברו, כי לא אשוב אליה לעולם. חזרו ואמרו לה: לא תוסיפי לשלוח עוד שלוחים שאינו חפץ בך ומואס בך!

שמעו עמים כולם ועשו דין ביני ובין האיש שאנוכי מתרעמת עליו ששמו דיהון בר שלמון: כי זה האיש נפל בינינו בשביל חטאיו, ואבי גמל עמו חסד והצילו מיד השדים שרצו להמיתו. גם אנוכי הצלתיו מיד אבי שרצה להרגו על שעבר מצוותו; ונתן אותי לו לאשה ומינהו שר וגדול על כל חילותיו. ולקח אותי לאשה כדת משה וישראל וכתב לי כתובה בסך גדול ונשבע לי שלא יניחני לעולם כל ימי חיי. ונשבע לי עוד, כשרצה לקחת ממני רשות לשוב הנה לאשתו הראשונה, שלא יתאחר יותר משנה אחת ושישוב אלי — והנה השבועות כתובות בשטרות והוא חתום בהם. ועתה רוצה הוא לשלם לי רעה תחת טובה ואינו רוצה לשוב עמי. ועתה שואלת אנוכי מכם, שתשאלו את פיו, למה הוא עושה כך, ודינו על שטרי השבועות האלה.

אמרו לו דייני הקהל: מדוע אינך חוזר עמה, שעשתה עמך כמה טובות? ועוד איך אתה יכול לעבור על שתי השבועות שחתמת בידך? ענה להם: כל מה שעשיתי ונשבעתי, היה באונס ומחמת יראה, כי ידעתי שאם לא אעשה רצונם ימיתוני, ולכן נשאלתי על השבועות והתירון לי ואין אני רוצה לחזור עמה, שאין זה מדרך ארץ שייקח בן אדם שדה ולהוליד שדים, אלא אני רוצה לשוב אל אשתי, שהיא מבני אדם כמוני, כמו שכתוב בתורתנו "אעשה לו עזר כנגדו", וזאת אינה כנגדי, ומפני כך איני חפץ לשוב עמה; תלך היא ותיקח אחד מן השדים כמותה ויהיה מין במינו, ואני אעמוד עם אשתי הראשונה אשר היא אשת נעוריי.

אמרה בת אשמדאי לדיינים: אינכם מודים, כי מי שרוצה לגרש את אשתו יש לו לכתוב לה ספר כריתות

שלא כהוגן, ולא נהגו בכך כל השדים כבוד גדול אלא בעבורה. גם אמי כיבדה אותך הרבה מאוד. גם אביה אשמדאי מינה אותך שר וגדול על כל השרים וציווים לעשות רצונך, וכיוון שכן הוא, למה אתה בועט בה ומואס אותה ואינך זוכר החסדים שעשו עמך? כי אשמדאי זקני הצילך מיד השדים כשרצו להרגך, שכך יצא הדין מפיהם. וגם אמי הצילה אותך מיד אביה, כשרצה להרגך על שעברת על מצוותו. ועוד, למה אתה עובר על שבועתך שנשבעת שלא תניחנה לעולם? והלא אמרת, שלא תתעכב יותר משנה אחת ושתשוב אליה אחרי כן? ועתה, אבי, שמע בקולי וייטב לך: חזור עם אמי ולא תירא מכל דבר רע. ענהו אביו: בני, שלמה, אל תוסף לדבר אלי עוד בדבר הזה ואל תאריך בדבריך, כי לא אשמע לך בדבר הזה ולא אשוב עמה לעולם. כי כל השבועות, שנשבעתי לה, היו מפני אימה ויראה, פן יהרגוני, ולכן היו השבועות באונס ואין בהן ממש. ענהו בנו שלמה: אני לא אוסיף עוד לדבר אליך בדבר הזה, כיוון שכך ציוויתני; אמנם תדע, שאתה תאבד עצמך בגלל הדבר הזה.

חזר הנער אל אמו וסיפר לה כל הדברים. בערה חמתה בשמעה את דברי בנה ואמרה: עדיין לא אהרגנו, עד שאדבר עמו בפני הקהל ואשמע מפיו הטענה ואראה, איך יתנהג הקהל ומה ידין בעניין זה. המתינה עד הבוקר וכשידעה שהקהל התאסף בבית הכנסת, הלכה שמה עם כל שריה ונכבדיה ואמרה להם: המתינו לי מחוץ לבית הכנסת; אנוכי אכנס שם ואשמע, מה יענה ומה ירצה לעשות.

נכנסה לשם, וכשגמרו פסוקי דזמרה אמרה לחזן: המתן ואל תתפלל, עד שאדבר דברי. ויאמר: דברי. אמרה לקהל:

ולתת בידה ולפרוע לה כתובתה? ענו הדיינים ואמרו: אמת הדבר הזה, יציב ונכון, כי כן הדין נותן. אמרה להם: אם כן, יכתוב לי גט ויפרע לי כתובתי. הוציאה שטר כתובתה, ומצאו כתוב בה ממון גדול שלא היה לו מספר. אמרו לו הדיינים: או תפרע לה זאת הכתובה או תשוב עמה. ענה להם: הנה כל הממון בידה; הנני מוחל לה הכל ואתן גטה, ועמה לא אשוב לעולם. אמרו לו הדיינים: ראה שכך יש לך לעשות מן הדין: או ללכת עמה או לפטור אותה ולפרוע כתובתה; ואם לא תעשה ככה, ניתן לה רשות לעשות בך כחפץ נפשה.

אמרה להם: כיוון שאנוכי רואה, שאתם מודים בדין ואתם חייבתם אותו כהלכה, מעתה אין אני חפצה, שילך עמי באונס, מאחר שהתל בי. אולם בבקשה מכם, אמרו לו, שינשק אותי, ואשוב למקומי. אמרו לו: עשה רצונה ונשק אותה, והיא פוטרת אותך מכל מה שחייבנוך. הלך ונשקה — — וחנקה אותו ומת.

אמרה לו: זה הוא גמולך ששיקרת בשבועת ה' ובמצוות אביך ועל שהתלת בי ורצית להניחני באלמנות חיות. עתה תהיה אשתך אלמנה וגלמודה.

אחרי כן אמרה לקהל: אם אינכם רוצים שאמית אתכם, קחו את בני שלמה זה ותנו לו בת הגדול שבכם לאשה, והקימוהו עליכם לנשיא ולראש ולקצין; כי מכם הוא, וישב עמכם. כי מאחר שהרגתי את אביו, איני חפצה שישב עמי, שלא יהיה לי לזיכרון ולמפח נפש. ואנוכי אורישנו ממון גדול, עד מאוד, כדי שלא יחסר כלום; ואתם תצוו לתת לו מירושת נכסי אביו יותר על שאר אָחָיו! וכן עשה הקהל, הקימוהו עליהם לנשיא ולראש ולקצין ומלך עליהם. והיא חזרה למקומה ולאביה.

מעשה בירושלמי שהעתיק ר' אברהם בן מימון, מהדורת הרב יהודה ליב זלוטניק, המכון הא"י לפולקלור ולאתנולוגיה, ירושלים תש"ז.

"מעשה בירושלמי" הופיע לראשונה בכרך "דברי הימים של משה רבינו" בקונסטנטינופול, 1510, ויש המייחסים את הנוסח העברי הראשון לרבי אברהם בן מימון, בנו של הרמב"ם. יוסף דן מעלה את ההשערה שראשיתו של הסיפור קשורה כנראה בסיפורו של ר' יהודה החסיד שנכלל ב"ספר הסוד", סמוך לשנת 1200. כמו־כן הוא מצביע על הדמיון שבין הנוסח העברי ובין סיפור דומה של צוריוס מהייסטרבאך, נזיר נוצרי בן המאה ה־13. סיפור מעשה הנישואים בין אדם לבין שדה שולב גם ב"משלי סנדבר", שחלקם מובאים בספר זה.